

**Jadwiga Waźbińska, Zdzisław
Kawecki, Wiktor Knercer**

**Stan zachowania dawnych założeń
parku ziemskiego w Szymonowie**

Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum 9/3, 125-133

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

STAN ZACHOWANIA DAWNYCH ZAŁOŻEŃ PARKU ZIEMSKIEGO W SZYMONOWIE

Jadwiga Waźbińska¹, Zdzisław Kawecki¹, Wiktor Knercer²

¹Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

²Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Olsztynie

Streszczenie. Wieś i dawne założenie pałacowo-parkowe w Szymonowie usytuowane jest w odległości 9 km na południe od Małdyt, w pobliżu jeziora Ruda Woda. Powierzchnia obiektu wynosi 6,32 ha. Pałac wzniesiono w XIX w., usytuowany jest w obrębie parku. Do 1928 r. majątek stanowił własność hrabiego Finck von Finckenstein. W latach 1945–1946 obiekt w Szymonowie przeszedł na własność państwa i założono tam dom dziecka, który funkcjonuje do dzisiaj. Park o kompozycji krajo-brazowej, kształtem zbliżony jest do równobocznego trójkąta. Główne alejki spacerowe biegną od dworu w kierunku stawów i wzdłuż linii łączącej oba stawy po stronie zachodniej.

Z dawnych założeń parkowych przetrwała wyraźna kompozycja parku i częściowo aleje spacerowe. Zachowany jest masyw starodrzewu, w którym dominują: *Acer platanoides* L., *Ulmus laevis* L., *Fraxinus excelsior* L., *Tilia cordata* Mill., *Picea abies* L. Karst. Przy pałacu od strony północno-zachodniej znajdują się drzewa pomnikowe *Quercus robur* L. o pierśnicy 380–450 cm. Granicę zachodnią parku stanowią szpale-ry złożone głównie ze świerka pospolitego i lipy drobnolistnej. Zachowała się tylko część ścieżek spacerowych.

Słowa kluczowe: park dworski, drzewa i krzewy, aleje spacerowe

WSTĘP

Pałace, dwory, parki i ogrody mocno ucierpiały na skutek działań wojennych [Bogdanowski 2000, Knercer 2000]. Po wojnie parki na Warmii i Mazurach nadal były dewastowane. Na obecnym etapie badań trudno określić dokładnie liczbę zniszczonych założeń pałacowo- i dworsko-parkowych. Znaczna grupa parków (około 75%) przetrwała do dziś w swych dawnych granicach lub do nich zbliżonych [Knercer 2002, Zwierowicz 2003]. Do tych parków można zaliczyć park pałacowy w Szymonowie.

Adres do korespondencji – Corresponding author: Jadwiga Waźbińska, Uniwersytet War-
mińsko-Mazurski, Katedra Ogrodnictwa, ul. Prawocheńskiego 21, e-mail: jwaz@uwm.edu.pl

Z dawnego założenia przetrwał mocno przekształcony pałac, stary park i zabudowania gospodarcze z czerwonej cegły. Park zachował dawny układ alei, liczny starodrzew; szczególnie piękne są pomnikowe dęby w pobliżu pałacu. W okresie powojennym pałac zaadaptowano na dom dziecka, który nadal istnieje [Michalska 2001].

Celem pracy było: zbadanie stanu zachowania dawnego założenia parkowego w Szymonowie.

MATERIAŁ I METODY

Położenie i usytuowanie danych założeń parku ziemskiego w Szymonowie

Szymonowo leży w południowej części gminy Małdyty, ok. 2 km na wschód od głównej trasy Warszawa – Gdańsk. Teren malowniczy, lekko pofalowany o małych deniwelacjach, otoczony jest polami z licznymi grupami zieleni śródpolnej i alejami. Od strony wschodniej graniczy z kompleksem leśnym przylegający do jeziora Ruda Woda. W obniżeniach występują tereny liczne oczka wodne oraz cieki spływające w kierunku jeziora.

Dane historyczne

Dawny park pałacowy w Szymonowie (niemiecka nazwa – *Gross Simmnau*) usytuowany jest w północno-zachodniej części założenia [Chlebowski i Walewski 1889, Rospond 1951]. Obejmuje powierzchnię 6,32 ha. Pierwsza wzmianka o wsi czynszowej, lokowanej na 60 włokach, pochodzi z roku 1301/1311. Majątek ziemski należący do rodu Finckenstein w drugiej połowie XIX w. i na początku XX w. obejmował powierzchnię ok. 1500 ha. Razem z folwarkiem Dziśnity (niem. *Dosnitten*) tworzył w XX w. fideikomis. Na początku ubiegłego wieku założenie znacznie rozbudowano – zarówno pałac, folwark (m.in. z mleczarnią, tartakiem, cegielnią), jak i dużą wieś folwarczną. Znacznie wcześniej, według spisu z 1782 r., wieś liczyła 29 domów, w 1858 r. zamieszkiwało ją 245 osób. W latach 1937–1939 mieszkały tam 604 osoby. W 1928 r. majątek wykupiło państwo. Został rozparcelowany, a następnie podzielony na 38 gospodarstw. W pałacu stworzono ośrodek kształcenia rolniczego młodzieży.

Park o charakterze krajobrazowym otaczał centralnie usytuowany pałac, wzniesiony w latach siedemdziesiątych XIX w. na starych fundamentach (z XVIII w.) – rysunek 1. Park w Szymonowie został prawdopodobnie założony w końcu XVIII w. Obecna forma uzyskał w drugiej połowie XIX w. Obecnie jest w znacznym stopniu przekształcony, zwłaszcza w części przypałacowej. Dominantą założenia jest pałac. Główne alejki spacerowe biegną od dworu w kierunku stawów i wzdłuż linii łączącej oba stawy po stronie zachodniej (rys. 2). Do 1928 r. majątek w Szymonowie stanowił własność hrabiego Finck von Finckenstein. W latach 1928–1945 przeszedł na własność państwa niemieckiego. W czasie II wojny światowej w dworku znajdował się dom dla rannych oficerów niemieckich. W latach 1945–1946 obiekt zaadaptowano na dom dziecka.

Rys. 1. Widok pałacu od strony południowej

Fig. 1. Southern view of the manor house

Rys. 2. Drzewostan nad stawem

Fig. 2. Tree stand on the pond

Przedmiotem badań był drzewostan występujący w parku (tab. 1, tab. 2). Materiał źródłowy stanowiła dokumentacja ewidencyjna parku w Szymonowie, wykonana w 1981 r. dla Wojewódzkiego Wydziału Kultury i Sztuki w Olsztynie [Ważbińska 1981].

Dokumentacja ta zawiera dokładną inwentaryzację poszczególnych gatunków z uwzględnieniem wysokości, pierśnicy i zasięgu drzew. 23 czerwca 2005 r. dokonano przeglądu drzewostanu.

Tabela 1. Wykaz krzewów wg tabeli inwentaryzacji przeprowadzonej w roku 1981

Table 1. List of shrubs according to an inventory made in 1981

Gatunek Species	Skupiony [m ²] Area [m ²]	Wysokość [m] Height [m]
Bez czarny – European elder <i>Sambucus nigra</i> L.	55	2.5
Leszczyna pospolita – hazel <i>Corylus avellana</i> L.	300	3.0
Śliwa tarnina – blackthorn <i>Prunus spinosa</i> L.	600	3.0
Szakłak pospolity – European buckthorn <i>Rhamnus catharticus</i> L.	450	2.0
Malina właściwa – wild raspberry <i>Rubus idaeus</i> L.	250	2.0
Śnieguliczka biała – common snowberry <i>Symphoricarpos albus</i> Blake.	720	1.5
Jeżyna faldowana – blackberry <i>Rubus plicatus</i> Weiheet Ness.	65	–
Głóg jednoszyjkowy – whitethorn <i>Crataegus monogyna</i> Jacq.	2	1.5
Razem Total	2 442	

WYNIKI

Na terenie parku w 1981 (tab. 1, tab. 2) roku zinwentaryzowano 18 gatunków drzew (589 okazów) oraz sześć gatunków krzewów. Z drzew najliczniej reprezentowane były: lipa drobnolistna (*Tilia cordata* L.), jesion wyniosły (*Fraxinus excelsior* L.), dąb szypułkowy (*Quercus robur* L.), klon pospolity (*Acer platanoides* L.), wiąz szypułkowy (*Ulmus laevis* L.) i świerk pospolity (*Picea abies* Karst. L.). Spośród 6 gatunków krzewów największy udział powierzchniowy miały: śliwa tarnina (*Prunus spinosa* L.), szakłak pospolity (*Rhamnus catharticus* L.), śnieguliczka biała (*Symphoricarpos albus* L.) i leszczyna pospolita (*Corylus avellana* L.).

W 1981 r. stwierdzono, że granicę zachodnią parku zamykają zwarte szpalery złożone głównie ze świerka pospolitego i lipy drobnolistnej. Można zauważyć zasadnicze elementy pierwotnego układu kompozycji parkowej. Są to w większości masywy starodrzewu w południowej i wschodniej części parku, pojedyncze okazy drzew parkowych rozmieszczonych w sąsiedztwie dworku oraz naturalny układ wodny. Na większości terenów parkowych pozostały ślady ciągów spacerowych biegnących w urzeźbionym terenie, głównie w pobliżu stawów. Silnie rozwinięty przyrost młodych drzew spowodował zatarcie tych alei. Nie są one pielęgnowane, najczęściej porasta je roślinność trawiasta. Dwa stawy, znajdujące się na terenie parku, mają nieuporządkowaną linię brzegową. Otacza je zwarty maszyn drzewostanu z silnie wybujałym poszyciem.

Charakter pomników przyrody mają trzy dęby szypułkowe o pierśnicy od 380 do 450 cm znajdujące się w pobliżu zachodniej strony dworu (rys. 3). Kilka starych

Tabela 2. Wykaz drzew wg tabeli inwentaryzacji przeprowadzonej w roku 1981

Table 2. List of trees according to an inventory made in 1981

Gatunek Species	Liczba szt. Number of trees	Wysokość [m] Height [m]	Pierśnica [cm] Breast height [cm]	Zasięg korony [m] Tree-crown range [m]
Brzoza brodawkowata – Common birch <i>Betula pendula</i> Roth.	8	20–25	100–250	3.0–3.5
Klon pospolity – Norway maple <i>Acer platanoides</i> L.	71	20–28	80–320	4.0–6.0
Kasztanowiec biały – White horse-chestnut <i>Aesculus hippocastanum</i> L.	2	20–22	200–280	masyw.
Olsza czarna – Black alder <i>Alnus glutinosa</i> L.	13	18–22	90–150	3.0–4.0
Grab pospolity – European hornbeam <i>Carpinus betulus</i> L.	6	15–20	150–230	4.4–6.0
Buk pospolity (zwyczajny) – European beech <i>Fagus sylvatica</i> L.	32	18–25	100–300	2.5–5.0
Jesion wyniosły – European ash <i>Fraxinus Excelsior</i> L.	86	20–28	80–250	3.5–6.0
Jabłoń dzika – Wild crab apple <i>Malus sylvestris</i> Mill.	3	12–15	50–80	4.0–6.0
Świerk pospolity – Norway spruce <i>Picea abies</i> L.	80	20–32	50–300	3.5–6.0
Sosna pospolita – Scotch pine <i>Pinus sylvestris</i> L.	2	20–22	150–180	4.0
Czeremcha zwyczajna – Bird cherry <i>Padus racemosa</i> Gilib.	5	14–18	60–100	3.0
Topola osika – Trembling poplar <i>Populus tremula</i> L.	22	16–25	50–120	4.4–5.0
Dąb szypułkowy – English oak <i>Quercus robur</i> L.	53	16–25	50–450	4.5–8.0
Robinia akacjowa – False acacia <i>Robinia pseudoacacia</i> L.	3	20–23	150–220	2.5–3.0
Lipa drobnolistna – Small-leaved lime <i>Tilia cordata</i> Mill.	90	15–27	100–210	masyw.
Żywotnik zachodni – White cedar <i>Thuja occidentalis</i> L.	15	12–15	40–60	4.5–5.0
Wiąz polny – Field elm <i>Ulmus minor</i> Mill.	10	12–14	80–120	6.0
Wiąz szypułkowy – European white elm <i>Ulmus laevis</i> Pall.	88	18–28	80–420	6.0–9.0
	589			

okazów lipy drobnolistnej, buka pospolitego i świerka pospolitego uległo zniszczeniu w wyniku silnych wiatrów.

Park pozostaje w pierwotnych granicach. Zatarciu uległy dawne ciągi spacerowe oraz powiązania widokowe w otoczeniu stawów. Liczne okazy drzew w parku, zwłaszcza w części centralnej, zostały usunięte na skutek naturalnych zniszczeń lub wyrębu. Stopień przetrwania starodrzewu jest zaledwie średni.

Rys. 3. Pomnikowe dęby obok dworku

Fig. 3. Monument oak-trees near the manor house

Rys. 4. Aleja świerkowa

Fig. 4. Alley of spruce-trees

W porównaniu ze stanem z 1981 r. w drzewostanie w Szymonowie nie zaszły większe zmiany. Park podzielony jest na dwie części. Pierwsza z nich znajduje się w bezpośrednim położeniu pałacu, natomiast druga poza ogrodzeniem. W części przylegającej do pałacu wykonywane są zabiegi agrotechniczne polegające na koszeniu trawy, usuwaniu drzew zasychających i wyłamanych. Zachowały się pomnikowe okazy dębu szypułkowego (*Quercus robur* L.) przy pałacu. Aleję świerkową uzupełniono nasadzeniami świerków i modrzewi (rys. 4). Do nasadzenia parkowego wprowadzono inne gatunki drzew i krzewów ozdobnych, m.in. tuję srebrzystą, różę parkową, sumaka octowca, wiciokrzewy, modrzewie, krzewuszkę cudowną. Teren parku znajdujący się bezpośrednio przy dworku został zagospodarowany zgodnie z potrzebami domu dziecka. Powstały altany, boisko, miejsce na ognisko (rys. 5), a w ostatnim czasie pojawił się również plac zabaw.

Prace pielęgnacyjne w parku znajdującym się poza ogrodzeniem ograniczają się jedynie do usuwania drzew zasychających i wyłamanych. Dawne ciągi spacerowe uległy zatarciu z powodu przyrostu młodych siewek drzew. Nie została również uporządkowana linia brzegowa obu stawów.

Rys. 5. Część parku została przekształcona na potrzeby mieszkańców domu dziecka (miejsce na ognisko)

Fig. 5. Part of the park adapted to the needs of children from a children's home (place for a bonfire)

DYSKUSJA

Park jest kompozycją żywą, która podlega nieustającym przemianom, nie tylko w mijających latach i porach roku, ale też w czasie dnia. Wymaga stałej opieki, bez której stopniowo staje się tylko skupiskiem roślin, aż w końcu ztraca swój pierwotny układ i charakter. Istnienie parku o określonym stylu zależy od jego kształtowania i konserwacji.

Na obecnym etapie badań na Warmii i Mazurach trudno określić dokładnie liczbę zniszczonych założeń pałacowo- i dworsko-parkowych. Znaczna grupa parków, około 75%, przetrwała do dziś w swych dawnych granicach lub do nich zbliżonych. W wielu z nich doszukać się można XIX-wiecznych swobodnych kompozycji, z imponującym starodrzewem, ciekawymi układami wodnymi i szerokimi powiązaniem z otaczającym, wspaniałym krajobrazem [Knercer 2002]. Do tych parków można zaliczyć park w Szymonowie. Park zachował liczny starodrzew, szczególnie piękne są pomnikowe dęby w pobliżu pałacu. W okresie powojennym pałac zaadaptowano na dom dziecka, który funkcjonuje nadal [Michalska 2001]. Park jest tylko częściowo zachowany. Teren parku znajdujący się bezpośrednio przy dworcu w dużym stopniu przekształcono i zmieniono zgodnie z potrzebami domu dziecka. Powstały altany, boisko, miejsce na ognisko, a w ostatnim czasie pojawił się plac zabaw, wprowadzono inne gatunki drzew i krzewów ozdobnych. Dawny układ alei nie zachował się w całości, na ich miejsce powstały nowe m.in. świerkowa, która jest uzupełniona nasadzeniami świerków i modrzewi.

Układ pierwotny zachowała część parku znajdująca się poza ogrodzeniem, mimo zaniedbania i braku pielęgnacji. Jest ona porośnięta młodymi siewkami drzew, dlatego dawne ciągi spacerowe zostały zatarte. Stawy nie mają uregulowanej linii brzegowej. Park zatracił pierwotny widok na otaczający krajobraz.

WNIOSKI

1. Park tylko częściowo zachował dawny układ.
2. Zachował się starodrzew, a szczególnie piękne, pomnikowe dęby przy pałacu.
3. Park przy pałacu dostosowano do potrzeb mieszkańców domu dziecka (powstały altany, boisko, miejsce na ognisko i plac zabaw).
4. Zostały utworzone nowe aleje ze świerka i modrzewia.
5. Uporządkowania wymagają ścieżki spacerowe. Runo parkowe należy oczyścić z nadmiernego przyrostu drzew, krzewów i chwastów. Linia brzegowa stawów wymaga usunięcia zanieczyszczenia.

PIŚMIENNICTWO

- Bogdanowski J., 2000. Polskie ogrody ozdobne. Wydawnictwo Arkady, Warszawa.
- Chlebowski B., Walewski W., 1889. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa, t. 8, 234.

- Jackiewicz-Garniec M., Garniec M., 2001. Pałace i dwory dawnych Prus wschodnich. Studio Arta, Olsztyn.
- Knercer W., 2000. Losy założeń pałacowo-parkowych i dworsko-parkowych na terenie województwa olsztyńskiego. Wspólne dziedzictwo. Ze studiów nad stosunkiem do spuścizny kulturowej na Ziemiach Zachodnich i Północnych, Instytut Zachodni, Poznań, 267–285.
- Knercer W., 2002. Otoczenie siedzib szlacheckich. O sztuce ogrodowej na Warmii i Mazurach.
- Knercer W., Zalewska B., Zwierowicz M., 2000. Walory kulturowe gminy Małdyty [maszynopis], Olsztyn, 165.
- Michalska A.K., 2001. Koncepcja rewaloryzacji założenia pałacowo-parkowego w Szymonowie oraz adaptacja dla potrzeb ośrodka wychowawczo-edukacyjnego i turystyki. Praca magisterska wyk. pod kier. dr Anny Majdeckiej-Strzeżek. SGGW, Warszawa.
- Ważbińska J., 1981. Dokumentacja ewidencyjna parku w Szymanowie. Wykonana dla Urzędu Wojewódzkiego Wydziału Kultury i Sztuki, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie.
- Rospond S., 1951. Słownik nazw geograficznych Polski zachodniej i północnej, Warszawa, 240.
- Zwierowicz M., 2003. Warmia i Mazury – krajobraz odziedziczony. [W:] O krajobrazie kulturowym i sposobach jego kształtowania. Zachowane – ocalone? Red. I. Liżewska, W. Knercer. WK BORUSSIA, Olsztyn, 41–53.
- Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Krajobraz kulturowy Warmii i Mazur. 2008. Pod red. S. Achremczyka. Rozprawy i Materiały OBN im. W. Kętrzyńskiego, Olsztyn.

CURRENT STATE OF FORMER MANOR PARK ESTABLISHMENTS IN SZYMONOWO

Abstract. A village and former manor house and park establishments in Szymonowo are located 9 km south of Małdyty, in the vicinity of Lake Ruda Woda. They cover a total area of 6.32 ha. The manor house, built in the 19th century, is situated in the park. Until 1928 the whole estate was owned by Count Finck von Finckenstein. In the years 1945 – 1946 the estate in Szymonowo was taken over by the State and a children's home was established there. The shape of the landscape park resembles an equilateral triangle. Main alleys run from the manor house towards two ponds and along the line connecting both ponds on the western side.

As concerns the former establishments, the park architecture and some alleys have survived until today. An old-growth forest, dominated by *Acer platanoides* L., *Ulmus laevis* L., *Fraxinus excelsior* L., *Tilia cordata* Mill., *Picea abies* L. Karst, is also well-preserved. Near the manor house, to the north-west, there are monument oak-trees (*Quercus robur* L.) whose breast height is 380 to 450 cm. Along the western boundary of the park there are tree lines composed mainly of Norway spruces and small-leaved limes. Only some of the walkways have survived.

Key words: manor park, trees and shrubs, alleys

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 18.02.2009